

MUINAS- JA KESKAEGSED ÜHENDUSTEED JÜRI KIHELKONNAS JA SELLE LÄHIÜMBRUSES

VALDO PRAUST

mõisahuviline
ja teedeajaloo huviline

Kaasajal välja kujunenud Eesti teedevõrk on välja kujunenud pika arenguprotsessi tulemusena. Tavaliselt teatakse sellest vaid seda, et kaasajal sõidetavad teed olid enamikus olemas 17. sajandi lõpul ning on peale 1930. aastaid ehk autode ajastul lihtsalt veidi sirgemaks tehtud. Tegelikult on enne 17. sajandit Eesti teedevõrk teinud läbi väga keeruka ja põneva arengu.

Kui pronksiajal olid algsed teed veeteed (Jüri kandis Pirita jõgi), siis juba millalgi viikingiajal tekkisid neile kõrvale maismaanteed. Algul olid maismaanteed taliteed, aga üsna pea püüti nende soiseid lõike teha ka suviti läbipääsetavaks. Kuna soosildade täitmine oli tohutu mahuga töö, tehti suvised teelõigud märjal (soisel) maastikul paljud uutele kohtadele, kus kalleid soosildu tuli ehitada minimaalsel pikkusel.

Nii arenesid suvised (aastaringsed) teed välja vanematest taliteedest. Koogu Eesti katmine lisaks talimaanteedega ka suviste aastaringsete maanteedega oli tõenäoliselt suures osas lõppenud 13. sajandiks, mil Põhja-Eesti läks Taani haldusse ja algas keskaeg. Sellisena jäid kaugteed enamjaolt püsima ka keskajal, kuid Liivi sõda muutis seda kõike märgatavalt. Vanad soosillad lagunesid ja Rootsi ajal tehti paljud suvised (aastaringsed) kaugteed uutest, varasematest erinevatest paikadest. Need said siis meile tuntud (suvise) teedevõrgu aluseks. Talimaanteed jäid endistele kohtadele, kuid nende tähtsus häabus 17.-19. sajandil ja siis nad kaugmaanteedena ka lõplikult unustati. Liivi sõja eelsed suvised maanteed viis rahva mälust aqa juba ränk Põhjasõda.

Jüri kihelkonna alasad läbisid tähtsad talvised ja suvised Tallinnast ida, kaagu ka lõuna poole viivad teed. Põliseid sirgeid talimaanteid oli selles sihis kolm ning neist arenes välja ka mitmeid suviseid (aastaringseid) maanteid.

Tallinnast ida suunas – lõppsihiga Laiuse – viis välja Tallinna–Tartu kirdepoolne talimaantee. Jüri kihelkonna aladel läks see tee läbi Soodevahe, Lagedi ja Kulli ja edasi kaugemal üle Perila keskaegse mõisakoha, üle Kiviloo, Albu, Järva-Jaani ja Koeru. Selle tee baasil on tekkinud nii algne Piibe maantee suvise teega kui ka Tallinna–Virumaa lõunapoolne suvine tee. Selle tee suvine variant (varajasim Piibe maantee, mis alles 17. sajandi hakkas käima üle Aegviidu) viis Tallinna kandis kirdepoolse ringiga üle Vao, ja Saha. Selle tee suvise variandi äärse tekkisid nii Saha kabel ja mõis, Kiviloo piiskopimõis kui ka Puiatu mõis kui Dünamünde (hilisema Padise) kloostri varaseim majandusmõis, samuti Perila mõis koos keskaegse kabelikohaga. Järvamaalt, Valgehobuse mäe kandist pääses sellelt teelt ka üle Jäneda Rakvere suunas (Tallinna–Virumaa lõunapoolne suvine maantee).

Teine noolsirge põline talimaantee oli Tallinna–Kareda (Revala–Kareda) talimaantee, mis viis Tallinna lähedalt Mõigult (hilisema Mõigu ehk Toompea kalmistu juurest) üle Rae mõisa Vaskjalale ja sealt üle Seli järve Pikavere suunas ja edasi üle Kose-Ravila, Ardu, Otiku ja Koordi Karedale. Selle talitee äärde tekkisid nii Rae mõis, Jüri (varem – Vaskjala) kihelkonnakirik ja Pikavere mõis. Suuri suviseid maanteid selle talimaantee põhjal ei tekkinud, küll aga Tallinnast Jürile suundunud kohalikud teed.

Kolmas noolsirge talimaantee oli Tallinna–Paide–Tartu talimaantee ehk Tallinna–Tartu edelapoolne talimaantee. Järvamaal (Väätša lähedal) lahkes sellest maha ka Viljandisse ja sealtkaudu Riiqa viiv peamine talimaantee. See viis üle Ülemiste järve jää ja edasi üle Vaela, Kiili, Lähtse, Nabala ja Tuhala Kirivalla kanti. Selle tee suvine variant oli Raudalu maantee, mis oli keskajal peamine Tallinna–Viljandi suvine maantee ja vast ka üks olulisemaid Tallinna–Riia suviseid maanteid. Selle tee äärde on tekkinud Tuhala ja Nabala mõisad.

Mõigust üle Assaku, Lehmja ja Vana-Aaviku Vaidale (hilisem Tartu maantee peasiht) oli keskajal tõenäoliselt vaid kohalik tee, mida mööda kaugemale ei liigutud. Ei ole välistatud, et ka see oli algselt talitee, sest sarnaselt eelneva kolme teesihiga on ka see globaalses vaates üsna noolsirge. Tallinnast Kosele liiguti tõenäoliselt siiski vast veel 13.–14. sajandil üle Nabala ja Tuhala.

Omaette küsimus on kuidas rajati väga vanal ajal (viikingiajal) globaalselt sirged kaug-talimaanteed, mis juba 13. sajandi Eestit ilmestasid. Võib oletada, et selleks süüdati tee ühes otsas suured lõtked, millede kuma peale (100 km ja enamgi) teisest otsast siis teele asuti. Muid variante tollal ju ei eksisteerinud.